JANINA CZYSZKOWSKA
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

OCENA ZMIAN W GOSPODARCE FINANSOWEJ I POLITYCE FINANSOWANIA SPÓŁDZIELNI PRODUKCYJNYCH W LATACH 1958—1962

Gospodarka finansowa spółdzielni produkcyjnych jest szczególnie złożona, gdyż decydują o niej nie tylko wyniki produkcyjne i finansowe gospodarstwa, ale także polityka finansowa państwa (pomoc kredytowa, świadczenia), przepisy statutowe i zarządzenia władz spółdzielczych. Zmiany w wyposażeniu gospodarstwa w środki produkcji, w wysokości i strukturze nakładów, w intensywności i poziomie produkcji znajdują swoje odbicie w gospodarce finansowej tak zewnętrznej (zapotrzebowanie i spłaty kredytów), jak i wewnętrznej (podział dochodu, wysokość akumulacji własnej itp.).

W analizowanym okresie 1958—1962 nastąpiły dość istotne zmiany zarówno w polityce finansowania, jak i w wewnętrznej gospodarce finansowej. Analiza tych zmian i ich skutki na tle wyników gospodarki spółdzielczej będą przedmiotem tego artykułu.

Pierwszą sprawą, która stanowi punkt wyjścia do dalszej analizy, są zmiany w źródłach pochodzenia i w strukturze majątku zespołowego.

Podział źródeł pochodzenia na własne i obce (zwrotne), stosowany powszechnie, w odniesieniu do spółdzielni, nie jest wystarczający i nie oddaje specyfiki źródeł powstawania i narastania majątku zespołowego. Omówimy krótko poszczególne źródła majątku zespołowego oraz ich funkcje, zwłaszcza że omawiane zmiany mają określone tendencje w ograniczaniu jednych, a w narastającym znaczeniu innych z tych źródeł.

1. **Wkłady członkowskie** w środkach trwałych (wkłady inwentarzowe) i w środkach obrotowych (nasiona, pasze) są pierwszym źródłem majątku spółdzielczego. Rola wkładów członkowskich w pierwszym okresie zespołowego gospodarowania jest bardzo istotna i stanowi o poziomie wyposażenia gospodarstwa w środki produkcji. Jednak wartość wkładów w stosunku do potrzeb gospodarstwa jest niewielka i udział ich w majątku zespołowym z roku na rok maleje.

2. **Wyposażenie z PFZ** to następne źródło majątku zespołowego. Ogromna większość spółdzielni otrzymuje od państwa środki produkcji w formie odpłatnej bądź też w trwałe bezpłatne użytkowanie. W bezpłatne użytkowanie otrzymują spółdzielnie ziemię (średnio w kraju w 1962 r. grunty PFZ stanowiły 48,9% gruntów spółdzielczych). Ziemia nie podlega wycenie i nie jest ewidencjonowana wartościowo. Budynki i urządzenia są przeka-

zywane spółdzielniom również w bezpłatne użytkowanie, a ich wartość figuruje jako zobowiązanie spółdzielni. Natomiast inwentarz martwy i żywy oraz zasiewy przejęte z PFZ podlegają spłacie w 10 rocznych ratach.

Przekazane z FZ środki produkcji stanowią cenną pomoc dla spółdzielni, zwłaszcza w pierwszym okresie zespołowego gospodarowania. Stanowią one dość znaczną pozycję w źródłach majątku spółdzielczego, jednak udział ich w ogólnym majątku z biegiem lat staje się coraz mniejszy.

3. **Kredyty bankowe** mają do spełnienia szczególną rolę. Umożliwiają one gospodarstwu odpowiednie wyposażenie w środki produkcji w szybkim czasie, czego nie mogłoby gospodarstwo osiągnąć własnym wysiłkiem. Przyspieszając zaś tempo urządzenia i wyposażenia stwarzają warunki do szybkiego zwiększenia produkcji i dochodu. Kredyty bankowe są podstawowym źródłem majątku i dopiero po długoletnim okresie zespołowego gospodarowania stopniowo schodzą na plan dalszy, a źródłem podstawowym staje się akumulacja własna.

4. **Akumulacja własna** jest wyrazem własnego, wspólnego dorobku spółdzielców. Akumulacja własna zarówno w formie pieniężnej (odpisy od dochodu), jak też w formie naturalnej, jej tempo zwiększania się oraz udział w źródłach pochodzenia majątku zespołowego wskazują na rzeczywisty wysiłek spółdzielców, na ich bezpośredni wkład w powiększanie wspólnego warsztatu pracy. Akumulacja wzrasta w spółdzielniach w szybkim tempie.

5. **Dotacje** oraz anulowane długi stanowią odrębne źródło pochodzenia majątku. Jest to bezzwrotna forma pomocy państwa dla przyśpieszenia i ułatwienia gospodarstwom spółdzielczym ich działalności inwestycyjnej. Dotacje z uwagi na to, że są bezzwrotne zaliczane są do źródeł własnych pochodzenia majątku trwałego (przyznawane są tylko na środki trwałe), jednak ze względu na funkcję jaką spełniają należy je rozpatrywać raczej jako formę pomocy państwa.

Wymienione źródła w punktach 1, 4 i 5 stanowią źródła własne majątku spółdzielczego, to znaczy, że zespół spółdzielczy jest bezpośrednim właścicielem tej części majątku, natomiast źródła wymienione w punktach 2 i 3 stanowią zobowiązania spółdzielni. Taki podział przyjęty jest w bilansie spółdzielni. Jednak, jak z omówienia funkcji poszczególnych źródeł wynika, jest to podział umowny. Dotacje należałoby raczej widzieć jako pomoc z zewnątrz, a nie jako własne źródła majątku, natomiast rozliczenia z FZ nieodpłatne są bardziej zbliżone w swym charakterze do dotacji niż do zobowiązań.

W miarę rozwoju spółdzielni proporcje między źródłami własnymi i obcymi ulegają zmianom. W wyniku narastającej z roku na rok akumulacji własnej wzrasta udział majątku własnego, maleje udział wkładów członkowskich, zmniejsza się udział środków obcych oraz zmienia się ich funkcja. Poniżej podajemy wskaźniki liczbowe za okres 5 lat z 30 spółdzielni woj. rzeszowskiego i 30 spółdzielni woj. poznańskiego.

Proporcje między majątkiem własnym i obcym oraz tempo zmian w tych proporcjach wskazuje na przewagę spółdzielni poznańskich nad rzeszowskimi. Mimo podobnych tendencji zmian, w spółdzielniach woj. poznańskiego majątek zespołowy w przeważającym już stopniu określają źródła własne, natomiast w spółdzielniach rzeszowskich podstawowym źródłem są jeszcze środki obce i one przede wszystkim stanowią o majątku spółdzielni.

Tabela 1

Struktura źródeł pochodzenia majątku zespołowego

Lata	Źródła własne (bezzwrotne)				Źródła obce		
	od członków	akumul. wewn.	dotacje i FRR	razem	kredyty bankowe	PFZ	razem
			Woj. poznańskie				
1958	6,3	33,8	3,3	43,4	17,3	39,3	56,6
1959	4,8	37,9	4,8	47,5	17,9	34,6	52,5
1960	3,3	42,8	6,0	51,7	16,8	31,5	48,3
1961	2,2	42,3	6,7	51,2	18,1	30,7	48,8
1962	2,0	45,7	9,9	57,6	16,4	26,0	42,2
			Woj. rzeszowskie				
1958	0,9	24,2	8,0	33,1	31,3	33,8	66,9
1959	0,2	27,1	7,0	34,3	34,0	31,7	65,7
1960	0,2	28,5	6,6	35,3	29,9	34,8	64,7
1961	0,6	30,1	6,5	37,2	30,0	32,8	62,8
1962	0,4	30,3	8,2	38,9	27,3	33,8	61,1

Jakie jest miejsce kredytów bankowych w ogólnym majątku spółdzielni? Jeżeli przyjmiemy, że rola większości zobowiązań wobec PFZ jest zupełnie inna niż zobowiązań kredytowych wobec banków, co próbowaliśmy poprzednio wyjaśnić, to musimy stwierdzić, że kredyty stanowią stosunkowo nie tak wielką część majątku spółdzielczego jak powszechnie przywykliśmy sądzić.

Zanim bliżej zajmiemy się kredytowaniem, krótko zatrzymamy się nad wartością i strukturą majątku zespołowego w badanych spółdzielniach. W praktyce mówiąc o majątku zespołowym spółdzielni często rozumie się pod tym pojęciem tylko wartość środków trwałych. Takie podejście jest niesłuszne nie tylko z teoretycznego punktu widzenia, ale i ze względów praktycznych, z uwagi na ich znaczny udział w ogólnym majątku zespołowym i na funkcję środków obrotowych w procesie produkcji. Przez majątek zespołowy rozumiemy organiczną całość środków trwałych i środków obrotowych.

Wzrost majątku zespołowego (tab. 2) w spółdzielniach obu województw w okresie badanym jest znaczny (spółdzielnie poznańskie 141%, rzeszowskie 155%). W obu województwach tempo wzrostu środków trwałych jest szybsze niż środków obrotowych. Inne natomiast są proporcje między środkami trwałymi i obrotowymi — znacznie większy udział środków obrotowych w spółdzielniach województwa poznańskiego. Dane te w sposób wyraźny określają różnice w gospodarce finansowej spółdzielni obu województw. Spółdzielnie rzeszowskie są obszarowo małe, stąd też występuje w nich nadmierne obciążenie inwestycjami na jednostkę powierzchni, szczególnie zaś inwestycjami budowlanymi (wartość budynków w woj. rzeszowskim około 57% wartości środków trwałych). Zwiększanie środków inwestycyjnych wymaga odpowiedniego zwiększenia środków obrotowych

Tabela 2

Wartość i struktura majątku zespołowego w latach 1957—1962 [a]

Lata	Woj. poznańskie					Woj. rzeszowskie				
	Wartość majątku zespołowego w zł/ha			Struktura		Wartość majątku zespołowego w zł/ha			Struktura	
	środki trwałe	środki obrotowe	razem	środki trwałe	środki obrotowe	środki trwałe	środki obrotowe	razem	środki trwałe	środki obrotowe
1958	8690	2281	10971	79	21	16947	2636	19580	86	14
1959	8709	2238	10947	80	20	20410	2716	23137	88	12
1960	9694	2960	12654	77	23	23673	2918	26596	89	11
1961	10035	3190	15515	79	21	27099	3253	30352	89	11
1962	12325	2991	13026	77	23	24317	3079	27396	89	11
				Dynamika (1958 = 100)						
1959	101	98	99			120	104	116		
1960	111	130	115			139	112	135		
1961	115	131	119			149	118	140		
1962	142	139	141			159	123	155		

[a] Dane pochodzą z bilansów rocznych spółdzielni. Do wartości środków trwałych, w wypadku gdy budynki z PFZ wyceniane były szacunkowo, wprowadzono poprawkę przyjmując jednolitą wartość z wyceny PZU. Dane tab. 2 obliczono na podstawie strony pasywnej bilansów i przyjęto, że o wartości środków trwałych stanowią: fundusze podstawowe, zobowiązania inwesycyjne bankowe i wobec Funduszu Ziemi, a o wartości środków obrotowych: fundusze obrotowe oraz wszelkie zobowiązania z tytułu tych środków. Nie brano pod uwagę rozliczeń z członkami traktując tę wielkość jako zobowiązanie za pracę, którą wydatkowana w produkcję bieżącego roku i to, że nie została rozliczona bieżąco, nie może stanowić o wzroście majątku danego roku.

czy to związanych bezpośrednio z utrzymaniem tych inwestycji (amortyzacje, ubezpieczenia) czy też z wykorzystaniem ich w produkcji (budowa obory, zwiększanie pogłowia zwierząt, zwiększenie zaopatrzenia go w potrzebne pasze itp.). Przy szybkim wzroście majątku trwałego i niedoborze środków obrotowych trudności finansowe gospodarstwa pogłębiają się z roku na rok. Podobne trudności występują właśnie w spółdzielniach rzeszowskich, co wykażemy niżej.

Zadłużenie spółdzielni z tytułu środków inwestycyjnych

Zmiany w stanie zadłużenia są wynikiem operacji jakie następują w ciągu roku — zaciąganie nowych i spłacanie zaległych kredytów. Wg danych z badanych przez nas spółdzielni (tab. 3) w ciągu 5 lat zadłużenia w spółdzielniach obu województw wzrosły, w poznańskim w małym stopniu (wskaźnik 105), w rzeszowskim w większym stopniu (wskaźnik 147).

Tabela 3

Zadłużenie z tytułu środków inwestycyjnych w latach 1958—1963
(w zł na 1 ha użytków rolnych)

Lata	Stan zadłużenia inwestycyjnego			Zmiany w kredytach inwestycyjnych		Środki obce w % majątku trwałego	
	ogółem	w tym		w ciągu roku		ogółem	kredyty bankowe
		PFZ	kredyt bankowy	zaciągnięto	spłacono		
			Woj. poznańskie				
1958	5802	3897	1905	216	150	67,2	21,9
1959	5481	3410	1971	293	152	62,2	24,3
1960	5792	3580	2112	305	164	60,2	21,7
1961	5920	3561	2359	454	207	59,3	23,0
1962	6110	3562	2548	510	218	49,8	20,7
			Woj. rzeszowskie				
1958	11790	5164	6626	1205	350	82,9	38,9
1959	13630	6326	7304	1048	370	78,4	36,5
1960	15487	7567	7920	1138	522	75,9	33,0
1961	16125	7766	8364	1105	467	74,5	30,9
1962	17004	8801	8203	922	486	69,2	30,3

Kredyty inwestycyjne bankowe zostały wyodrębnione, gdyż tej części szczególnie dotyczy polityka pomocy kredytowej dla spółdzielni. Natomiast zadłużenia wobec PFZ, jak już wspomniano, z biegiem lat staje się pewnym symbolicznym obciążeniem (w części dotyczącej należności za budynki i urządzenia) stwierdzającym, że gospodarstwo ma pewną ilość środków państwowych w użytkowaniu, środków niepodzielnych, które w wypadku rozwiązania spółdzielni przechodzą na rzecz państwa. W spółdzielniach poznańskich zobowiązania wobec FZ nie zwiększają się już i stanowią pewne stałe zobowiązanie za użytkowane środki trwałe, nie wymagające bieżących spłat. Inaczej przedstawia się ta sprawa w spółdzielnich rzeszowskich, które w dalszym ciągu przejmują z FZ środki produkcji wskutek czego zobowiązania z tego tytułu, i tak duże, stale wzrastają. Problem efektywności przejętych z FZ środków w małych obszarowo spółdzielniach rzeszowskich jest zupełnie specjalnym zagadnieniem. Nadmiernie duże, niedostosowane do potrzeb spółdzielni, częściowo tylko wykorzystywane, budynki z FZ stanowią duże obciążenie dla spółdzielni. W okresie kiedy spółdzielnie nie obliczały pełnej amortyzacji, przejęcie nawet mniej przydatnych budynków, nie wpływało zbytnio na bieżące nakłady (z wyjątkiem wydatków na konserwację); obecnie amortyzacja stanowi poważną część nakładów, w tym amortyzacja od budynków mało przydatnych, a często zbędnych dla potrzeb produkcji.

Zadłużenie spółdzielni z tytułu inwestycyjnych kredytów bankowych w spółdzielniach rzeszowskich jest znacznie większe niż w spółdzielniach poznańskich, natomiast tempo wzrostu zadłużenia jest mniejsze (Poznań

134, Rzeszów 124). Stan zadłużenia na koniec roku mówi o potrzebie korzystania z tej formy pomocy w mniejszym stopniu niż zmiany w ciągu poszczególnych lat. Stan zadłużenia wzrósł, ponieważ zapotrzebowanie na nowe inwestycje i obce środki inwestycyjne było większe niż spłaty zaległych rat inwestycyjnych. Przy prawidłowej gospodarce finansowej, jak np. w spółdzielniach poznańskich, w dość szybkim tempie zmniejsza się udział środków obcych w majątku trwałym na rzecz środków własnych, a kredyt inwestycyjny stanowi tylko uzupełnienie środków własnych. Wysokość zaciąganych kredytów nie zmusza gospodarstwa do nadmiernego wysiłku finansowego przy ich spłacaniu. Z pewnym ograniczeniem w zaciąganiu kredytów inwestycyjnych, w badanym okresie, mamy do czynienia w spółdzielniach rzeszowskich. Obciążenia tych spółdzielni z tytułu zaległych rat są bardzo duże. Nie małe też sumy stanowią odsetki bankowe od kredytów (średnio około 80 zł na 1 ha w 1962 r.). Stąd też w spółdzielniach spotykamy się z bardziej ostrożnym i przemyślanym korzystaniem z kredytu, nie tak pochopnym jak w pierwszych latach zespołowego gospodarowania.

W ostatnich latach nastąpiły pewne zmiany w polityce kredytowania spółdzielni, które miały na celu ułatwienie spółdzielniom ich gospodarki inwestycyjnej. Wysokość kredytu inwestycyjnego, jaki spółdzielnia może otrzymać, uzależniona jest od udziału środków własnych. Do roku 1961 wymagany udział wynosił 20—25% kosztu inwestycji. Nowe zasady kredytowania z listopada 1961 r. przewidują obniżenie udziału środków własnych do granicy 10—20% kosztu inwestycji. Bardzo dużym udogodnieniem dla spółdzielni jest rozłożenie spłaty kredytu na dłuższy okres czasu i przedłużenie okresu karencji. Nowe przepisy bardziej precyzują warunki, według których spółdzielnie mogą korzystać z kredytów. Między innymi stwierdza się, że pierwszeństwo w korzystaniu z kredytów mają spółdzielnie obszarowo większe. Problem wielkości gospodarstwa rzutuje w bardzo dużym stopniu na wysokość nakładów inwestycyjnych, a zatem i na ich efektywność. Zilustrujemy to w sposób bardzo uproszczony na przykładzie badanych spółdzielni (tab. 4).

Różnice w wielkości gospodarstwa decydują w sposób zasadniczy o obciążeniu jednostki powierzchni majątkiem trwałym, a zatem i zobowiązaniami z tego tytułu. Jednakże w grupie spółdzielni poznańskich bardzo wyraźnego powiązania między obszarem gospodarstwa a wartością majątku nie obserwujemy. Inaczej jest w spółdzielniach rzeszowskich, gdzie różnice między spółdzielniami małymi (do 30 ha) a większymi (ponad 150 ha) są ogromne. A zatem mały obszar gospodarstw, poniżej pewnego minimum, poniżej 100—150 ha decyduje o zasadniczo niskiej efektywności nagromadzonych tam środków inwestycyjnych. W spółdzielniach obu województw występuje natomiast podobna prawidłowość wskazująca, że w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa wzrasta efektywność nakładów inwestycyjnych oraz kredytów inwestycyjnych. A zatem nagromadzony majątek w spółdzielniach małych obszarowo, przy ogromnej pomocy państwa i dużym wysiłku spółdzielców, nie może dać należnych efektów ekonomicznych.

W związku z tym, że spółdzielnie obszarowo małe (do 100 ha) stanowią prawie połowę spółdzielni w kraju, problem udzielanej im pomocy inwestycyjnej, pomimo mniejszej efektywności tej pomocy, istnieje. Wymaga tylko zastanowienia sposób możliwie najefektywniejszego wykorzystania środków inwestycyjnych i ustalenia odmiennej polityki inwestycyjnej dla

Tabela 4

Niektóre wskaźniki z gospodarki finansowej w spółdzielniach o różnym obszarze użytków rolnych
(dane za rok 1961)

Powierzchnia użytków rolnych w ha	Liczba spółdzielni	Wartość majątku trwałego w tys. zł	Kredyty inwestycyjne w tys. zł	Należność FZ w tys. zł	Dochód globalny zł/ha	Dochód globalny na: 100 zł majątku trwałego	Dochód globalny na: 100 zł kredytu inwestycyjnego
			Woj. poznańskie				
do 150	6	9,5	2,5	3,9	2 599	27	110
150—300	13	10,4	2,8	3,6	3 682	37	94
300—500	16	9,8	2,3	3,2	3 960	40	137
ponad 500	4	8,5	2,2	3,0	4 082	47	171
			Woj. rzeszowskie				
do 30	9	39,3	12,3	15,3	4 325	11	19
30— 70	14	20,4	7,7	6,7	3 544	17	29
70—150	4	10,6	5,2	2,9	1 500	15	30
ponad 150	3	6,7	4,0	2,2	1 090	16	30

spółdzielni małych (odpowiedni rodzaj i rozmiar budownictwa, odpowiednie zestawy maszyn itp.).

Zadłużenie spółdzielni z tytułu środków obrotowych

Pomoc państwa w finansowaniu inwestycji ma na celu nie tylko ułatwienie nagromadzenia majątku trwałego, ale przede wszystkim umożliwienie, przez racjonalne inwestowanie, zwiększenia produkcji i dochodu spółdzielni. Do tego natomiast poza środkami inwestycyjnymi niezbędne są również środki obrotowe na prowadzenie bieżącej produkcji. Pomoc państwa w tym zakresie ma nie mniejsze znaczenie od pomocy inwestycyjnej.

O ile określenie udziału środków pomocy państwa w majątku trwałym jest dość proste, o tyle trudno jest „wymierzyć" udział w środkach obrotowych. Stan środków obrotowych gospodarstwa w końcu roku oraz udział w nim obcych środków daje tylko bardzo dalekie przybliżenie. Właściwa wycena środków znajdujących się w obrocie w ciągu roku jest złożona i wymaga specjalnej metodyki obliczeń. Nie jest ona przedmiotem naszych rozważań. W ramach tego artykułu zajmujemy się tylko środkami pieniężnymi, a zwłaszcza środkami pomocy państwa na cele produkcyjne. Dla oceny zmian na tym odcinku posłużymy się danymi o korzystaniu z tych środków pomocy w poszczególnych latach.

Zanim omówimy tendencje jakie zarysowują się w badanym okresie należy dać pewne wyjaśnienia. W ramach pomocy kredytowej w finansowaniu nakładów na produkcję istnieją dwie zasadniczo różne formy kredytu. Kredyt średnioterminowy przeznaczony jest na finansowanie na-

Tabela 5

Zadłużenie spółdzielni z tytułu środków obrotowych w latach 1958—1962
(w zł na 1 ha użytków rolnych)

Lata	Zadłużenie produkcyjne			Zmiany w kredytach w ciągu roku		Udział kredytów w środkach obrotowych
	ogółem	w tym kredyty bankowe				
		średnio-terminowe	krótko-terminowe	zaciągnięto	spłacono	
			Woj. poznańskie			
1958	398	125	163	190	332	14
1959	360	112	138	197	341	12
1960	439	101	230	222	361	13
1961	467	93	255	440	415	12
1962	422	34	274	548	488	14
			Woj. rzeszowskie			
1958	667	389	158	90	152	29
1959	598	316	122	127	182	27
1960	684	408	151	376	382	23
1961	693	388	165	278	266	23
1962	666	320	193	250	340	22

kładów, które dopiero po dłuższym okresie czasu mogą dać efekty (kredyt na zagospodarowanie pomelioracyjne łąk i pastwisk, na likwidację odłogów, na zakładanie plantacji wieloletnich itp.). Inną formą pomocy jest kredyt krótkoterminowy, przeznaczony na uzupełnianie własnych środków obrotowych w okresach kiedy gospodarstwo nie ma wpływów z bieżącej produkcji, a musi dokonywać bieżących wydatków na zakup nawozów mineralnych, nasion czy pasz, a nawet na wypłacanie zaliczek członkom spółdzielni. Do roku 1958 spółdzielnie otrzymywały kilka, a nawet kilkanaście rodzajów (form) kredytów obrotowych zróżnicowanych zarówno od strony zasad, jak i warunków kredytowania. Obecnie obowiązują tylko dwie wyżej wymienione formy kredytów, tj. kredyt doraźny, jednorazowy oraz tzw. kredyt otwarty na rachunku bieżącym w formie bieżącego uzupełniania własnych środków.

Ten system kredytowania stanowi duże uproszczenie w stosunku do zasad z lat wcześniejszych i jest bardzo dogodną formą dla spółdzielni. Spółdzielnia może korzystać z kredytu krótkoterminowego stale, może go częściowo spłacać i znów wykorzystywać aż do wyznaczonego terminu płatności (w zasadzie 9 miesięcy).

Zmiany w stanie zadłużenia z tytułu środków obrotowych w spółdzielniach obu województw są niewielkie.

Inaczej kształtują się dane ilustrujące wysokość uzyskiwanych kredytów w ciągu poszczególnych lat. W badanych spółdzielniach sumy zaciąganych kredytów są z roku na rok wyższe, a zatem zapotrzebowanie na tę formę pomocy finansowej wzrasta. Spółdzielnie poznańskie, o bardzo intensywnej produkcji roślinnej, z dużym udziałem roślin przemysłowych,

Tabela 6

Wpływy pieniężne z produkcji, kredyty obrotowe w gospodarstwach Kurowo i Rudnik
(1961 r. w tys. zł)

Wyszczególnienie	Miesiące											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
					Spółdzielnia Kurowo							
Z produkcji roślinnej	86,8	91,5	33,9	83,1	97,5	100,8	266,4	212,0	196,9	218,4	204,4	362,6
Z produkcji zwierzęcej	63,8	65,2	47,9	93,0	64,2	56,9	40,7	96,9	45,4	35,4	36,3	48,5
Z produkcji pozarolniczej	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Z kredytów obrotowych	—	—	215,9	28,0	112,4	46,5	—	53,0	—	—	—	—
					Spółdzielnia Rudnik							
Produkcja roślinna	1,0	6,3	18,3	13,2	23,0	27,5	67,0	61,6	32,8	53,9	22,2	10,0
Produkcja zwierzęca	1,3	0,5	4,6	5,7	6,1	7,8	11,4	7,8	1,5	9,9	12,7	16,7
Produkcja pozarolnicza	17,3	15,6	32,8	19,9	24,2	24,5	22,0	12,0	78,1	10,0	11,0	38,8
Z kredytów obrotowych	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

są typowym przykładem gospodarstw, które nie mają równomiernych wpływów pieniężnych i odczuwają ich brak w pewnych okresach. Inaczej jest w spółdzielnich rzeszowskich. W 50% tych spółdzielni poza produkcją rolną, występują przedsiębiorstwa pomocnicze oraz wszelkiego rodzaju zarobki uboczne stanowiące źródło równomiernych, często dość znacznych wpływów gotówkowych. Dlatego też spółdzielnie rzeszowskie mimo, ogólnie biorąc, trudniejszej sytuacji finansowej, osiągają bardziej równomierne wpływy pieniężne i dlatego są stosunkowo mniej zainteresowane kredytami obrotowymi. Poniżej podajemy przykład jak kształtowały się bieżące wpływy pieniężne z poszczególnych działów produkcji w spółdzielni Kurowo woj. poznańskie (gospodarstwo o przewadze produkcji roślinnej i nastawieniu na produkcję roślin przemysłowych i nasiennych) oraz w spółdzielni Rudnik woj. rzeszowskie (gospodarstwo warzywnicze z dużym udziałem produkcji pozarolniczej).

A zatem zapotrzebowanie na kredyty obrotowe zależy w dużym stopniu od kierunku i poziomu produkcji oraz związanej z tym wysokości oraz równomierności wpływów gotówki z własnej produkcji.

Pomoc kredytowa państwa idzie przede wszystkim w kierunku finansowania inwestycji w spółdzielniach, natomiast w zakresie środków obrotowych jest znacznie mniejsza, mniej popularna i może nawet niedoceniana przez spółdzielców. Z licznych obserwacji wynika, że przyczyną wielu trudności gospodarczych spółdzielni jest właśnie brak bieżących środków obrotowych, które umożliwiłyby optymalne wykorzystanie trwałych środków produkcji i pracy ludzkiej. Jak wykazaliśmy w tab. 2 wzrost majątku trwałego następuje szybko, natomiast środki obrotowe (fundusze obrotowe) wzrastają znacznie wolniej.

W pewnych wypadkach nakłady środków obrotowych na produkcję mogą nawet zastąpić środki trwałe [1]. Zwiększenie majątku trwałego, bez odpowiedniego zwiększania środków obrotowych, powoduje wzrost nakładów stałych, związanych z tym majątkiem, amortyzacja, ubezpieczenia, remonty i konserwacje, które nie wpływają na wzrost produkcji.

Efekt końcowy, dochód gospodarstwa, wzrasta w wyniku nie tylko wzrostu wyposażenia w środki trwałe, a może nawet wzrastać bez dodatkowych nakładów inwestycyjnych, ale przede wszystkim w wyniku nakładów środków obrotowych i pracy żywej.

Jak dużą rolę odgrywają środki obrotowe nawet przy podobnym wyposażeniu w środki inwestycyjne zilustrujemy na przykładzie danych tab. 7.

Dane zawarte w tab. 7 obrazują zależność między wartością majątku trwałego a efektami gospodarowania przy różnej wysokości nakładów. Środki obrotowe utożsamiamy tu z nakładami.

Zestawienie powyższe wskazuje, że przy wysokim wyposażeniu w środki trwałe, ale przy niskich nakładach uzyskana produkcja i dochód są podobne jak przy niskich nakładach inwestycyjnych, ale wysokich nakładach środków obrotowych. Szczególnie wyraźnie zaznaczają się różnice między spółdzielniami obu województw. W spółdzielniach poznańskich, w których udział środków obrotowych w ogólnym majątku jest większy niż w spółdzielniach rzeszowskich, wraz ze wzrostem majątku wzrastają dochody oraz efektywność poniesionych nakładów. Natomiast w spółdzielniach

[1] R. Manteuffel: Efektywność inwstycji rolniczych, PWRiL, 1963.

Tabela 7

Wyniki produkcyjne i finansowe przy różnej wartości majątku trwałego i różnej wysokości nakładów w 1962 r.

Grupy wg wartości majątku trwałego w tys. zł	Grupy wg wysokości nakładów materiałowo-pieniężnych w tys. zł	Liczba spółdzielni	Produkcja globalna zł/ha	Produkcja czysta zł/ha	Dochód czysty zł/ha	Produkcja globalna na 100 zł nakładów globalnych	Produkcja gotowa na 100 zł wartości majątku	Udział amortyzacji w nakładach pieniężnych w %
			Woj. poznańskie					
do 6	do 5	6	7 566	2 758	1 043	115	97	28
	ponad 5	3	10 077	4 058	2 497	134	131	13
6—10	do 5	9	7 300	3 103	1 352	112	74	21
	ponad 5	8	12 207	5 669	3 203	134	108	18
ponad 10	do 5	8	9 789	4 843	2 656	133	62	23
	ponad 5	4	12 792	5 127	2 782	137	66	19
			Woj. rzeszowskie					
do 10	do 5	12	6 043	2 532	1 000	118	56	23
10—20	do 5	7	5 730	1 882	587	110	34	21
	ponad 5	7	10 724	4 783	1 374	114	47	22
ponad 20	do 5	3	9 214	3 150	639	98	23	22
	ponad 5	10	12 348	5 801	1 807	112	70	17

rzeszowskich, małych, nadmiernie obciążonych inwestycjami na jednostkę powierzchni, nakłady zwiększają się szybciej niż dochody. Stąd też efektywność nakładów w grupie spółdzielni o najwyższym wyposażeniu inwestycyjnym jest niższa niż w grupie o wyposażeniu niższym. Jednak w obu województwach przy podobnym wyposażeniu w środki trwałe, ale wyższych nakładach na środki obrotowe uzyskana produkcja i dochody są wyższe.

Dopiero w ostatnich latach spółdzielnie uzyskały większą swobodę w korzystaniu z pomocy kredytowej. Wspomniane poprzednio możliwości korzystania ze środków kredytowych na rachunku bieżącym stwarzają dogodne warunki. A jednak spółdzielnie, mimo że odczuwają często brak środków pieniężnych, niezbyt chętnie korzystają z tych kredytów. Wiąże się to z koniecznością płacenia odsetków bankowych (2%, dawniej 4%) oraz już z uproszczonym, ale jeszcze dość kłopotliwym załatwianiem formalności bankowych. Może też krótki termin korzystania z kredytu, nie daje poczucia wagi tej pomocy. W spółdzielniach rzeszowskich poza wymienionymi przyczynami, można wymienić również i to, że obciążenie tych spółdzielni z tytułu spłat kredytów inwestycyjnych i związanych z tym odsetków są tak duże, że podjęcie decyzji o zwiększaniu zobowiązań, spółdzielnie te przyjmują obecnie bardzo ostrożnie.

Świadczenia na rzecz państwa

Na całokształt gospodarki finansowej pewien wpływ mają obowiązki gospodarstwa wobec państwa. Od wypełnienia tych obowiązków zależy w pewnym stopniu pomoc kredytowa. Istniejące do 1962 r. zasady określania wielkości świadczeń spółdzielni produkcyjnych na rzecz państwa stanowiły jedną z form pomocy państwa dla spółdzielni. Wyznaczenie bowiem wymiaru podatku gruntowego w wysokości 3,5% przychodu szacunkowego, podczas gdy w gospodarstwach indywidualnych wynosił on średnio około 16%, oraz dostaw obowiązkowych na poziomie około 1/3 wysokości wymiaru gospodarstw indywidualnych dawało spółdzielni dodatkowo możliwości finansowe umocnienia majątku zespołowego. Zdarzało się i tak, że ulgi te zamiast na umocnienie majątku zespołowego były po prostu przejadane przez spółdzielców. Nowe zasady wymiaru podatku wprowadzone w 1962 r. (rozporządzenie Rady Ministrów z 11. IV. 1962 r.) dla gospodarstw rolnych w ogóle, a w tym i spółdzielni produkcyjnych zmieniły w sposób bardzo istotny dotychczasowy rozmiar obciążeń spółdzielni. Gospodarstwa spółdzielcze zostały w zasadzie zrównane w obowiązkach wobec państwa z gospodarstwami indywidualnymi, z tym że w spółdzielnich nie obowiązuje progresja podatkowa. Wymiar podatku został ustalony na najniższym poziomie gospodarstw indywidualnych, oznacza to jednak 3—4 krotne zwiększenie w stosunku do lat poprzednich.

Podniesiono również wymiar dostaw żywca, do poziomu gospodarstw indywidualnych, w spółdzielniach, które posiadają poniżej 20 szt. zespołowego bydła na 100 ha użytków rolnych oraz w spółdzielniach, które nie prowadzą zespołowej hodowli w ogóle.

Tabela 8

Świadczenia na rzecz państwa w latach 1958—1962
(w zł na 1 ha użytków rolnych)

Lata	Woj. rzeszowskie			Woj. poznańskie		
	podatek	dostawy obowiązkowe (różnica cen)	razem	podatek	dostawy obowiązkowe (różnica cen)	razem
1958	61	354	415	86	84	170
1959	57	304	361	75	82	157
1960	69	273	342	82	82	164
1961	74	269	343	86	66	152
1962	308	330	638	260	185	445

Zmiany w wysokości obciążeń w 1962 r. są bardzo znaczne w spółdzielniach obu województw. Wyjaśnić należy duży wzrost świadczeń z tytułu dostaw obowiązkowych w spółdzielniach rzeszowskich. Wynika to z dwojakiego rodzaju przyczyn. Po pierwsze — jest to wynik zwiększenia wymiaru żywca w spółdzielniach z niską obsadą zwierząt; po drugie — wynik obciążenia dostawami gruntów FZ, które w poprzednich latach (3 lata od przejęcia) były zwolnione z dostaw obowiązkowych.

W jednym i drugim województwie globalne świadczenia na rzecz państwa w 1962 r. wzrosły w stosunku do lat poprzednich około dwukrotnie. W tabeli 8 przedstawiliśmy wymiar świadczeń a nie świadczenia realizowane, które są faktycznie o około 15—20% niższe. Wynika to z tego, że spółdzielnie mają dodatkowe prawo nie wpłacenia trzeciej raty podatku gruntowego (30% wymiaru), o ile wykażą, że w ubiegłym roku przeznaczyły na cele inwestycyjne środki własne w wartości nie mniejszej niż 10% dochodu ogólnego. Gdyby spółdzielnie na cele inwestycyjne przeznaczyły nie mniej niż 20% dochodu ogólnego mogłyby korzystać z ulgi 50% wymiaru podatku.

Akumulacja własna

Przepisy statutowe określają między innymi zasady podziału dochodu w spółdzielniach. Zasady te określają jaka część dochodu powinna być przeznaczona do podziału między spółdzielców (konsumpcja), a jaka na akumulację wewnętrzną, czyli na reprodukcję majątku zespołowego. Wysokość akumulacji zależy przede wszystkim od wysokości uzyskanego dochodu, z drugiej zaś strony, dochód zależy od możliwości reprodukcji, a zatem i od akumulacji. Zmiany w wysokości akumulacji własnej w badanych spółdzielniach w ostatnich latach są dość istotne. Decydowała o tym nie tylko wysokość dochodu, ale przede wszystkim nowe przepisy statutowe mające na celu maksymalne zabezpieczenie reprodukcji środków zespołowych. Jak wiadomo do roku 1958 na cele reprodukcji przeznaczany był fundusz inwestycyjny (10% ogólnego dochodu), który spełniał również rolę funduszu amortyzacyjnego, a więc miał zapewnić reprodukcję prostą i rozszerzoną środków trwałych. Oczywiście wysokość funduszu inwestycyjnego w żadnym wypadku nie mogła na to wystarczyć. Dlatego też począwszy od 1959 r. został wprowadzony obowiązek wydzielania poza funduszem inwestycyjnym (zasobowym) funduszu amortyzacyjnego. Fundusz amortyzacyjny w latach 1959—1960 obliczany był tylko od maszyn, narzędzi i środków transportowych, a od 1961 r. od wszystkich środków trwałych. Zwiększyło to ogromnie obowiązki spółdzielni w zakresie reprodukcji. Równocześnie zostały uporządkowane i ulepszone zasady obliczania funduszu zasobowego. Na akumulację własną składają się bowiem nie tylko środki pieniężne, ale także przyrost wartości zwierząt w stadzie podstawowym, czy też świadczenia rzeczowe gospodarstwa na inwestycje. Uprzednio wysokość funduszu inwestycyjnego obliczana była niezależnie od wysokości akumulacji rzeczowej. Powodowało to bardzo duże zróżnicowanie wysokości akumulacji między spółdzielniami i zależnie od wielkości akumulacji rzeczowej ograniczało w różnym stopniu dochody spółdzielców. Obecne przepisy ściśle precyzują jaka część wartości przyrostu zwierząt ma zapewnić reprodukcję stada (odpowiednik odpisów amortyzacyjnych od inwentarza żywego), a jaka może być zaliczona na poczet funduszu zasobowego i o tyle pomniejszona jego część pieniężna. Podobnie została uregulowana sprawa akumulacji rzeczowej w środkach trwałych. Jakie zmiany miały miejsce w zakresie akumulacji własnej?

Zanim przystąpimy do analizy tab. 9, kilka wyjaśnień dotyczących metody obliczeń. Pokazanie akumulacji własnej bez funduszu amortyzacyjnego na tle dochodu globalnego nie zobrazowałoby zmian jakie rzeczywiście nastąpiły w podziale tego dochodu. Dlatego też „dochód", do którego

Tabela 9

Akumulacja własna i jej udział w dochodzie globalnym w latach 1958—1962
(w zł na 1 ha użytków rolnych)

Lata	Dochód globalny (bez potr. amortyzacji)	Akumulacja własna						Akumul. w % dochodu globaln.
		fundusz amortyzacyjny	fundusz zasobowy	przyrost wartości stada	akumul. rzeczowa w trwał. środkach	fundusz socjalno-kultur.	ogółem	
				Woj. poznańskie				
1958	2 943	—	216	213	42	24	453	15
1959	3 054	97	189	125	40	34	445	15
1960	3 696	192	286	184	8	60	672	18
1961	3 960	269	283	204	96	36	792	20
1962	4 304	368	406	130	—	47	951	22
				Woj. rzeszowskie				
1958	4 082	—	374	130	150	51	695	17
1959	4 485	301	406	160	244	58	1 169	26
1960	4 477	362	372	130	116	53	1 033	23
1961	4 721	555	427	140	228	37	1 383	29
1962	5 146	668	511	89	22	36	1 326	26

odnosimy nasze obliczenia jest to dochód globalny bez potrącenia odpisów amortyzacyjnych, które w tym wypadku nie stanowiły elementu nakładów stałych, ale były wynikiem zmian w zasadach obliczeń i podziału dochodu i musiały być wykazane oddzielnie. W obliczeniach tych odpisy amortyzacyjne traktujemy jako element akumulacji własnej.

W badanym okresie, mimo dość znacznego tempa wzrostu dochodu (spółdzielnie poznańskie — 148, rzeszowskie — 128), tempo wzrostu akumulacji było jeszcze większe (poznańskie — 210, rzeszowskie — 191). W wyniku tego wzrosła nie tylko absolutna wysokość akumulacji, ale także udział w dochodzie.

Zmiany wyżej omawiane przyczyniły się do umocnienia majątku zespołowego i własności społecznej, jednocześnie ograniczały jednak dochody osobiste spółdzielców. Spółdzielca jako współwłaściciel majątku zespołowego zyskał, ale jako konsument nie otrzymywał wynagrodzenia proporcjonalnego do uzyskanych dochodów. Dochód całkowity wykazuje też szybsze tempo wzrostu niż część dochodu przekazana spółdzielcom (tab. 10).

Zmiany w podziale dochodu w ostatnich latach są wynikiem zmian w przepisach statutowych i polityce finansowej wobec spółdzielni, mającej na celu ugruntowanie i uporządkowanie gospodarki finansowej. Gospodarstwo spółdzielcze jak każde racjonalnie prowadzone przedsiębiorstwo musi zapewnić z uzyskanych dochodów reprodukcję prostą i rozszerzoną środków produkcji i musi wywiązywać się z obowiązków wobec państwa na równi z innymi gospodarstwami. W analizowanym okresie, w okresie dużych zmian w zasadach finansowych, wzrastający dość szybko dochód,

Tabela 10

Podział dochodu globalnego w latach 1958—1962
(w zł na 1 ha użytków rolnych)

Lata	Dochód globalny bez amortyz.	Z tego przypada na:			w %		
		akumul. społeczną	akumul. wewn.	konsumpcję	akumul. społeczna	akumulacja	konsumpcja
			Woj. poznańskie				
1958	2 943	415	453	2 075	14	15	71
1959	3 054	361	455	2 248	12	15	73
1960	3 966	342	672	2 682	9	18	73
1961	3 960	343	792	2 725	10	20	70
1962	4 304	638	951	2 715	15	22	63
			Woj. rzeszowskie				
1958	4 083	170	695	3 227	4	17	79
1959	4 485	157	1 169	3 159	4	26	70
1960	4 477	164	1 033	3 280	4	23	73
1961	4 721	152	1 383	3 186	4	29	67
1962	5 140	446	1 316	2 273	8	26	66

nie dawał jednak odpowiednio wyższych dochodów spółdzielcom. I tak w spółdzielniach poznańskich, w stosunku do 1958 r., dochód globalny wzrósł o 46%, natomiast dochód podzielny tylko o 30%. Jeszcze ostrzej wystąpił ten problem w spółdzielniach rzeszowskich. Przy wzroście dochodu globalnego o 25% dochody spółdzielców na przestrzeni 5 lat wzrosły tylko o 5%, czyli że prawie utrzymują się na niezmienionym poziomie. Przedstawione tendencje w podziale dochodu nie są typowe dla wszystkich spółdzielni, gdyż dotyczą okresu wyjątkowego, okresu dużych zmian, które wypaczyły proporcje w podziale dochodu, narzucając nadmiernie szybkie tempo wzrostu akumulacji. W następnym jednak okresie przy uporządkowanej gospodarce finansowej należy się spodziewać bardziej równomiernego wzrostu części dochodu przeznaczonej na konsumpcję i na akumulację. W warunkach intensywnej, racjonalnej produkcji (spółdzielnie poznańskie) omawiane zmiany nie hamowały w sposób poważniejszy dochodów spółdzielców, natomiast w spółdzielniach słabych, małych, typu spółdzielni rzeszowskich zmiany finansowe mogły zaważyć na decyzji o utrzymaniu bądź rozwiązaniu spółdzielni.

Reasumując można stwierdzić, że w zakresie gospodarki finansowej spółdzielni miały miejsce zmiany dwukierunkowe:

1 — zwiększenie i usprawnienie pomocy kredytowej,

2 — uporządkowanie wewnętrznej gospodarki finansowej.

Polityka kredytowania ma i powinna mieć duży wpływ na produkcję i dochody spółdzielni.

Jak ogólnie wiadomo, spółdzielnie produkcyjne są raczej niedoinwestowane. Tymczasem, jak z naszych materiałów wynika, obciążenia szeregu spółdzielni są już nadmierne, a same inwestycje niewykorzystywane. Na-

suwa się potrzeba dalszych badań, kiedy w jakich warunkach i do jakiej wysokości spółdzielnie powinny korzystać z kredytów inwestycyjnych (takie badania są obecnie prowadzone). Jak również z naszych danych wynika, spółdzielnie nie doceniają i niedostatecznie korzystają z kredytów krótkoterminowych na cele produkcyjne. A właśnie brak środków obrotowych na nawozy, ziarno kwalifikowane, pasze itp. jest przyczyną niskiej produkcji i trudności finansowych gospodarstwa. Wydaje się, że istnieje wyraźna potrzeba bardziej elastycznego określania wysokości rat i terminów spłat kredytów inwestycyjnych i obrotowych, które należałoby bardziej uzależniać od możliwości gospodarstwa, od wysokości uzyskiwanych dochodów.

Decyzje w sprawie uporządkowania wewnętrznej gospodarki finansowej zarówno wewnątrz spółdzielcze (wprowadzenie amortyzacji i zwiększenie akumulacji), jak i zewnętrzne (zwiększenie świadczeń wobec państwa) idą w tym samym kierunku, a mianowicie ograniczają dochody spółdzielców. Jeśli weźmiemy pod uwagę, że równocześnie wprowadzono przepisy ograniczające gospodarstwo przyzagrodowe (zmniejszenie pogłowia bydła, likwidacja koni, ograniczenie powierzchni działki), to staje się zrozumiałe, że szeregi spółdzielców mocno wykruszają się. Spółdzielnie mocne gospodarczo, jak np. większość spółdzielni poznańskich, mogą podołać tym zwiększonym obowiązkom, natomiast w wielu spółdzielniach słabych zmiany ostatnie było przyczyną dużych trudności finansowych. Jest to oczywiście okres przejściowy. W następnych latach wzrost dochodów spółdzielców powinien już dość proporcjonalnie wzrastać ze wzrostem produkcji. Wydaje się jednak, że w gospodarstwach, które mają przed sobą trudne zadanie przebudowy, przepisy dotyczące zmian w pomocy i obowiązkach powinny w większym stopniu uwzględniać konkretne możliwości gospodarstw.

ЯНИНА ЧИШКОВСКА
Научно-исследовательский
институт экономики
сельского хозяйства
Варшава

АНАЛИЗ ИЗМЕНЕНИЙ В ФИНАНСОВОМ СОСТОЯНИИ И ПОЛИТИКЕ ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ В 1958—1962 ГОДАХ

Содержание

Предметом анализа является 30 кооперативов Познанского и 30 кооперативов Жешовского воеводств за период 5 лет. В структуре источников образования общественных фондов автор отмечает быстрый рост удельного веса собственных средств и постепенное уменьшение доли банковских кредитов. Основные средства увеличиваются более быстрыми темпами, чем оборотные средства, особенно в мелких и экономически слабых кооперативах. Затем автор рассматривает место и роль государственных кредитов в экономике кооперативов, а также изменения в политике кредитования. В результате изменений, происшедших в последних годах, — увеличения обяза-

тельств по отношению государства, роста отчислений на внутренние накопления — произошли значительные изменения в распределении валового дохода. Размер обязательств и внутренние накопления возросли более быстрыми темпами, чем доходы членов кооперативов. Изменения в политике финансирования происшедшие в последние годы способствовали упорядочению внутреннего финансового хозяйства кооперативов.

Janina CZYSZKOWSKA
Institute of Agricultural Economics
Warsaw

ESTIMATE ON CHANGES IN FINANCE ECONOMY AND FINANCING POLICY OF COOPERATIVE FARMS IN 1958—1962

Summary

There are 30 cooperative farms of Poznań voivodship and 30 ones of Rzeszów voivodship subjected to an analysis covering the 5 year period. Among the sources of collective assets the author has found a fast increase in the share of proper means and a gradual decrease in that of bank credits. The permanent assets increase at a much faster rate than the working capital, especially on small and economically weak cooperative farms.

Further the author is discussing the situation and role of state credits in the cooperative economy and changes in crediting policy. The changes in recent years i. e. an increase of charges on behalf of the State, and deductions for internal accumulation resulted in evident shifts in distribution of gross income. The level of charges and internal accumulation have grown at a higher rate than the cooperative members income. The changes in financing policy in recent years have considerably contributed to set right the internal financial economy of cooperative farms.